Racisme a Catalunya

Autor:
Data de publicació: 25-10-2021

Per racialisme a Catalunya s'entén la pseudociència i el corrent d'opinió per part d'alguns intel·lectuals catalans dels segles XIX i XX,basats en el racisme científic,que afirmaven la diferència o superioritat racial dels catalans contra els castellans. 1?2?3?

Antecedents i context
Vegeu també: Racisme a Espanya

L'aproximació de races inferiors i superiors, identificades amb nacions emergents i decadents, es troba en l'entorn intel·lectual de l'època a Espanya,ple d'al·lusions a la virilitat i al coratge que acompanya el passat i el desitjat gran Imperi. La commemoració del quart centenari del descobriment d'Amèrica (1892), havia inaugurat una certa recuperació de l'"orgull espanyol" i el seu paper en el món, que culmina amb la proclamació del 12 d'octubre (data del desembarcament de Colom a San Salvador-Guanahaní) com el dia de la Raça,però la pèrdua dels últims vestigis de l'Imperi colonial espanyol el 1898 va qüestionar aquesta recuperació.

Caricatura de la revista satírica La Flaca del 3 de març de 1873 sobre la lluita entre els radicals, que defensen la república unitària, i els republicans federals que defensen la federal. I també sobre la lluita entre els federals "comprometedor" i "intransigents".

La pèrdua d'aquests últims territoris d'ultramar(Cuba, Guam, Filipines i Puerto Rico) a mans de l'exèrcit nord-americà, l'anomenat desastre del 98,va tenir diverses conseqüències en el panorama polític i cultural espanyol, a part de l'evident pèrdua de les colònies. Van aparèixer diverses receptes per a la solució de la decadència espanyola i l'ésser d'Espanya,entre elles el regeneracionisme,però també els nacionalismes català i basc. Els nacionalistes catalans es van sentir atrapats en una Espanya feble, endarrerida i decadent, que no va poder progressar, una càrrega de la qual haurien de desfer-se per convertir-se en una societat moderna.1?

Segons Joan-Lluís Marfany,"el racisme els va impregnar a tots [els protagonistes de la Renaixença],ja que impregnava tota la cultura de l'època".2?

La cursa històrica

Lo catalanisme (1886). Seleccioneu la imatge per llegir l'original en català.

El primer a introduir un element racial en el seu discurs catalanista va ser Valentín Almirall,a partir de 1879.4En una crítica a Pi i Margall,clarament oposats al pensament racial, Almirall va afirmar que "Pi no creu en els factors geogràfics -rius i muntanyes com a fronteres- lingüístics, racials, històrics, etc. com a constituents de nacionalitats, ja que els considera canviants, limitats en el temps, i fins i tot "sense una base lògica racional".5El 1879, a l'article "Els Ministres catalans" publicat al Diari Català,Almirall afirma,6?

No només la natura, sinó que fins i tot la història ens diu que Espanya està formada per dos grups completament diferents. El grup Central i migdia, compost per curses imaginatives, aventureres, impressionables i volubles, ha tingut els seus dies de glòria, igual que totes les races; però la seva glòria ha estat tan efímera que només ha durat mentre dura una excitació nerviosa. El Grup del Nord, en canvi, el grup que podríem anomenar pirinenc, mai es va distingir per la seva imaginació ardent ni pels seus cops d'efecte, però sempre ha estat més meditatiu, més sòlid i més transcendental en els seus projectes.

[...] Espanya s'ha anat empetitint des que les circumstàncies van fer dominar la raça menys pensant i menys il·luminada de la Península. [...] anirem de mal en pitjor fins que d'una manera o altra aconseguim –diuen els catalans– que el grup pirinenc d'Espanya, tingui en la cosa pública tanta influència, com a mínim, com el grup central o el Migdia. [...] Crec fermament que l'element de població que avui representa Catalunya és l'únic que pot canviar la desastrosa marxa de la política espanyola.

Almirall (1879), "Els ministres catalans"

El 1886 va publicar L'Espagne telle qu'elle est en Montpellier,reeditat en castellà a Barcelona el 1886 sota el títol, Espanya tal com és,en la qual desenvolupa el seu pensament: ambdós grups racials, el centre-sud i el pirinenc, estarien en declivi, però conservarien qualitats diferents; dels centrals quedarien "l'esperit d'absorció, de regulació, de dominació", dels pirinencs, "la grolleria, els apetits terrenals, l'egoisme gelós. I és que els catalans i els bascos són els treballadors d'Espanya".7Aquell mateix any, 1886, Almirall publicaria el seu text doctrinal principal, Lo Catalanisme,en el qual caracteritza la raça castellana com un Quixot,"és el tipus generalitzador sense base d'observacions pròpies o recollides per l'estudi. Creu que tot es pot reduir a una fórmula simple i indiscutible. Amb un atropellament ben vestit intenta resoldre el problema més intricat, i després intenta imposar la solució als altres"; l'agrupació nord-oriental, en la qual s'inclou el "tipus" català, seria "el revers de la medalla". Catalunya hauria i desnaturalitzat, és a dir, castellanitzat, després de la seva unió amb Castella: els vicis i defectes catalans haurien vingut de Castella i es podrien resoldre després de la reivindicació particularista.8?

Almirall no és un "biològic", sinó un "culturalista", és a dir, parla de cultura i costums, espai físic i geogràfic, no de característiques intrínseques i invariables heretades. Altres autors catalans, com Prat de la Riba o Rovira i Virgili també van utilitzar el terme "raça" des d'un punt de vista cultural, sempre per assenyalar les diferències i l'oposició entre pobles.2?

El 1887, Gener va publicar Hereteries (sic). Estudis de crítica inductiva sobre afers espanyols de P.G. (Fernando Fé, Madrid). A Heregias,Gener, que en aquell moment encara no havia descobert el catalanisme i encara emprava la "raça" en un sentit històric,"raça històrica",aplica les doctrines racials a Espanya i connecta amb el concepte de"nacionalitat".9Considerava l'existència d'una "raça catalana" distinta i superior, "cada català té un rei en el seu cos", la qual cosa hauria donat a la seva literatura l'energia, el vigor i la duresa característiques. A diferència de la "raça castellana", en la qual la "falta d'oxigen i pressió atmosfèrica; mala alimentació" i les conegudes influències semítiques i semítiques ("els andalusos"),determinarien una llengua inadequada per a la gran literatura.9Aquestes suposades característiques genètiques, berbers i semítiques, del centre peninsular configurarien per al gener, segons Martínez Hoyos,altres qualitats com la "delinqüència", el "menyspreu pel temps", la "mala administració" o el "caciquismo".1?

En una segona edició ampliada, Things of Spain. Hereteries nacionals. El Renaixentista de Catalunya,Barcelona, Juan

Llordachs, 1903, Pompeyo Gener va elaborar el seu pensament racista vinculant-lo amb el regeneracionisme en voga durant els mateixos anys, per negar la possibilitat mateixa de regeneració al cos de la nació espanyola –amb l'excepció de Catalunya– per la barreja en ella de races inferiors:

els únics que no s'acontenten a demanar regeneració sinó a seguir el veritable camí per regenerar-se, que és adquirir la seva pròpia personalitat, i, per tant, proclamar el seu dret a ser autònoms, són els de la raça ària, o els que no tenen una barreja de sang semítica o semítica.10?

L'origen d'aquesta barreja de races es va trobar per a ell en la Reconquesta,quan l'avanç cristià a través de terres musulmanes va motivar que

Alguns d'ells es van convertir al cristianisme, units davant de l'altar amb dones castellanes, i els castellans amb dones morisques; Així els fills, ja cristians, van lluitar contra aquells que descendien d'igual sang que ells. Fins al segle XI, els àrabs i perses predominaven en els exèrcits mahometans peninsulars. Després d'Almanzor aquests eren gairebé exclusivament moros, africans de raça creuada presemítica de negres, completament bàrbars i d'una tremenda inferioritat fisiològica i psicològica. Les creus, doncs, a partir d'aquest moment ja no van ser verificades amb una raça superior com la semítica, sinó amb una raça veritablement inferior.11?

De tal manera que

Ja no sabem si l'intel·lecte espanyol, en general, és capaç de progressar i civilitzar-se cap al modern, a causa de la llarga sèrie de causes que han afavorit l'aparició d'atavismes inferiors. Hi ha massa espàramades de sang semítiques i berbers per part de la Península perquè la ciència moderna es pugui generalitzar en la majoria dels seus pobles, de manera que adquireixin un comportament d'acord amb les relacions universals de la Natura.12?

En conseqüència,

Espanya està paralitzada per una necrosi produïda per la sang de races inferiors com la semítica, la berber i la mogólica, i per l'afició que en les seves fortes races va fer la Inquisició i el Tron, seleccionant a tots aquells que pensaven, deixant només com a residus més que fanàtics, servils i. La compressió de la intel·ligència ha produït una paràlisi agitadora aquí. Del sud a l'Ebre els efectes són terribles; a Madrid l'alteració mòrbida és tal que gairebé tot el seu organisme és un cos estrany per a l'organisme europeu general. I malauradament la malaltia ja ha desaprofasat l'Ebre, fent terribles preses en les curses virils del nord de la Península.13?

Racialisme

El racialisme va ser portat de París per Pompeu Gener,influenciat per Jules Soury i la Société d'Anthropologie de Paul Broca.9Cap al 1900, Gener hauria completat un gir cap al catalanisme i en la seva reedició dels heretges es va ampliar amb la "qüestió catalana": simplement seria una disputa entre races. Per salvar la raça catalana del seu declivi, caldria reforçar els elements aris, celtes, llatins o fins i tot bascos originals, i purificar-la d'elements castellans, és a dir, elements semítics i presemítics.9La inferioritat de la raça castellana vindria dels "elements ètnics", però també de

"l'excessiva calor i el fred extrem i [sic] les altures barrest, els terratrèmols de certes regions, i sobretot la sequedat del sòl".9"L'atmosfera de Madrid és pobra en heli i argó"i en les seves aigües faltenel "criptó, neó i xenó",per la qual cosa hauria de deixar de ser la capital d'Espanya.9En definitiva, "sabem que som àries europeus i que com a homes valem més en el camí del Superhome".9En el seu pensament,

Per tant, és convenient per a les centrals anivellar el socialisme, la democràcia unitària, que prepara la raça de proletaris parlants i pobres de voluntat, hàbils, però que tenen la necessitat de qui els dirigeix i els mana, dels patrons, del mestre,d'una manera o altra; En una paraula, una raça d'esclaus en el sentit més profund de la frase. I, d'altra banda, a Catalunya i sintetitzada pels supernacionals, la tendència és diametralment oposada. El ciutadà tendeix a enfortir-se a si mateix. El treballador és un acrat. En la nostra raça hi ha moltes persones diferenciades; els de l'excepció, i l'home és cada dia més fort, més vital i més ric en diners, i en intel·ligència que és més, com mai ho ha estat fins al present, gràcies a la manca de prejudicis nacionals, gràcies a la seva comunicació amb totes les coses notables de les altres nacions, gràcies a l'enorme multiplicitat de pensament i de pràctica, de l'art i la indústria.

Pompeu Gener, Heretades,op. cit. Caixa (2009), p.112

Enric Prat de la Riba:"Catalunya té la força de la prosperitat econòmica, amb el seu acompanyament natural d'energies intel·lectuals, morals i artístiques; el té menys intens, és cert, que nacions estrangeres ben governades; però és, amb poques o honorables excepcions, pràcticament l'únic dins d'Espanya, el principal representant de la civilització europea en aquest grup de kabilas africans mal lligats que encarna l'Estat espanyol", va escriure a "La Veu de Catalunya".14?

Bartomeu Robert,l'anomenat "Doctor Robert", va ser un important metge i polític catalanista barceloní. Robert va donar una conferència a l'Ateneu de Barcelona el 14 de març de 1899 –el mateix dia que va rebre el nomenament com a alcalde de la ciutat– amb el títol de "La cursa catalana", que va interrompre "per la tardança de l'hora" i que no va reprendre "per no donar lloc a males interpretacions per part de la premsa madrilenya". Davant d'un mapa acolorit d'Espanya va explicar com la regió més braquicefàlica d'Espanya és Astúries i la Comunitat Valenciana més dolicocefàlica, sent a Catalunya bastant homogènia el tipus mesaticéfalo.15Les idees sobre la configuració cranial a la península que Robert va presentar a la conferència semblen haver estat manipulades pel diputat Romero Robledo per atacar el govern de Silvela i va donar una idea equivocada del que havia estat la conferència. En conseqüència, autors de la talla de Menéndez Pidal o Ernest Lluch el consideraven el representant més extrem del racisme català basat en la craniometria.16Santiago Ramón y Cajal,company de Robert durant un temps a la Universitat de Barcelona i malgrat l'afecte que el va unir, va ironitzar a Recuerdos de mi vida sobre "la tesi de la superioritat del crani català sobre el castellà" defensada per Robert, l'opinió del qual sobre l'assumpte, Joked Cajal, estava "desinteressada, perquè a més de gaudir d'un crani magrós, Encara que ben moblat, va néixer a Mèxic i portava un cognom francès".17?

Segle XX
La singularitat de la "raça catalana" basada en arguments antropològics o etnològics, malgrat la precarietat d'aquests estudis, també va ser defensada per José Pella i Forgas en els seus Estudis d'Etnologia Catalana,en els quals va argumentar que malgrat la poderosa influència mediterrània, ibèrica o castellana i celta o francesa,

La nostra nacionalitat subsista i no es confonia en l'hegemonia castellana o francesa, perquè té una base ètnica fonamental pròpia (revelada, entre altres coses, pel crani sard, la més nombrosa de Catalunya i fins i tot de València i Mallorca) que va donar harmonia a la diversitat dels catalans, ajudant posteriorment a la comunitat de la llengua i la història, i portant al seu front i com a complement la gran ciutat mediterrània de Barcelona.18?

Aquestes tesis van trobar un ressò en altres investigadors i polítics catalanistes, que van intentar amb ells proporcionar una base naturalista per al nacionalisme català. Entre ells,va destacar Domènec Martí i Julià, psiquiatre, amb una posició avançada per a l'època, que, tot i declarar-se antiracista, va mantenir l'existència de nacionalitats basades en l'Estat natural, o va seguir, la funció fisiològica del dret dels habitatges i dels pobles,i va sentir la necessitat d'estudiar les "gènesis del nostre poble" per portar la veu de Catalunya als estudis d'història social universal que es començaven a

desenvolupar.19?

El 1907 el català Francesc Jaume,autor del separatisme a Catalunya,va comentar:

Els separatistes catalans han començat a actuar com a veritables demagogs, afalagant la vanitat dels catalans. No han deixat d'insistir en la suposada inferioritat dels castellans. Que formem dues races diferents i fins i tot oposades: entre les quals ells, els castellans, eren els inferiors i nosaltres els catalans, els superiors. Que com a conseqüència d'aquesta inferioritat era inútil esperar que els castellans no poguessin seguir mai l'impuls que nosaltres, els catalans, hem donat al progrés de la nostra pàtria comuna; i que en conseqüència sempre havíem de perdre, havíem de ser necessàriament les víctimes d'aquest consorci d'ambdós pobles, i per tant aquesta separació pura i senzilla era la que es procedia. Que no els devem res, que els castellans mai no han fet per nosaltres, els catalans, sinó per explotar-nos

Francisco Jaume, op. cit. Barraycoa (2011), p. 210

Portada del setmanari L'Esquella de la Torratxa en què les altres regions d'Espanya estan representades com a porcs que mengen de Catalunya.

Caricatura de la revista Don Quixot en la qual es satiritza l'obsessió per les formes cranials dels racialistes catalans.

Caricatura de la revista Don Quixot en la qual es satiritzen les posicions polítiques de Roberts, Torres i Rusiñol. Vegeu la forma del crani, satiritzant el "crani català".

Durant la dècada de 1930 alguns corrents del nacionalisme i la independència catalanes s'havien acostat al feixisme italià i al nazisme alemany, que al seu torn els van veure ambivalentment. Així, ja el 1932, el líder del Partit Nazi,el doctor Karl Cerff,durant la seva visita a Barcelona, en una entrevista publicada pel diari La Nace Catalana,òrgan del Partit Nacionalista Català,afirmava que "‹sap que els catalans són racialment diferents dels espanyols, defineix els jueus com a enemics del nacionalisme català [...]". No obstant això, el feixisme italià i el nazisme van preferir donar suport al feixisme espanyol,malgrat el Memoràndum de maig de 1936, en el qual Manuel Blasi i/o Baldomer Palazón,màxims representants del "profeixisme" a Nosaltres Sols!, van oferir al NSDAP els serveis dels nacionalistes catalans i bascos a canvi d'una Catalunya independent.20?

El 1934/35 el sector profeixista de Nosaltres Sols! defensava la superioritat racial dels catalans, contra els "africans espanyols", considerats "un element de la raça blanca en franca evolució cap al component racial semític africà (àrab)". El resultat: un coeficient intel·lectual més alt del català en comparació amb els "espanyols", la immigració dels quals a Catalunya suposaria un perill de contagi del caràcter "gandul i pro-africà espanyol".20Ja el 1931 Nosaltres Sols! havia publicat unes "regles del patriotisme sexual" que havien de ser seguides per "tots els catalans dignes del nom": "deixant de banda excepcions honorables i molt rares, veurem que l'individu de sang catalano-castellana és híbrid, infecundo, com no pot ser d'una altra manera".21?

Exili

Les tesis racialistes van arribar a Mèxic amb l'exili republicà i la revista Quaderns de l'exili,sent la seva figura més important Pedro Bosch Gimpera, arqueòleg i prehistoriador de renom internacional, que havia estat rector de la Universitat de Barcelona i conseller de Justícia del govern de la Generalitat. Per a Bosch Gimpera, influenciat pel seu mestre, Gustaf Kossinna,i per als altres autors al voltant de Quaderns de l'exili, l'autènticaessència dels pobles d'Espanya, "la veritable arrel ètnica", s'hauria desenvolupat en els pobles prehistòrics de la península que haurien determinat dos grups diferents, els pobles ibèrics —identificats amb els Països Catalans i amb els bascos— i els celtes —identificats amb els castellans—, Les característiques s'haurien mantingut fins avui. Així, Bosch Gimpera considera que les diferències racials entre catalans i castellans es basen en un fet científic que explicaria la Guerra Civil en una confrontació eterna entre dos pobles que només s'han mantingut units a causa de la intervenció "antinatural" i "catastròfica" de cartaginesos i romans:"sota l'aparent assimilació romana o sota les unificacions musulmanes o modernes, aquesta diversitat [de l'ètnia espanyola] segueix latent i la personalitat dels pobles es manté intacta". L'Estat no seria més que una superestructura parasitària dels privilegiats i distants de l'arrel del poble, que amaga la seva veritable naturalesa.22?

Mapes que, segons Bosch Gimpera, mostren la continuïtat de les diferències entre catalans/ibers i castellans/celtes:22?

Pobles preromans peninsulars al voltant del 300 aC. C.

Guerra de Successió a Espanya.

Front de la Guerra Civil Espanyola, novembre de 1936.

Múrcianisme

L'historiador Ferran Soldevila,en un article de 1933, denunciava que els immigrants andalusos i murcians no s'adapten a viure a Catalunya, a diferència dels immigrants aragonesos. Així, els de Múrcia i Albacete sud serien de baix estatus social, analfabets i en gran part malalts, especialment tracoma,monopolitzant els hospitals. Per a Soldevila que Múrcia pogués residir lliurement a Catalunya va ser un escàndol que va fer inútil la repatriació d'emigrants desocupats.1?

A ell li unirien d'altres, com el periodista d'ideologia franquista Carles Sentís,que en dos articles publicats a la revista Mirador l'octubre de 1932 i gener de 1933 va acusar les "hordes invasores" de Múrcia de no pagar lloguers, de no respectar els contractes, de ser de males maneres i de practicar l'amor lliure,que representava un dels majors perills, per l'augment demogràfic de l'element no català. Els articles de Sentís van tenir un gran impacte i el diari el Be Negre va comentar a les seves pàgines "Espanya per als espanyols. Catalunya per Múrcia".1?

Ja el demògraf Josep Anton Vandellós en el seu llibre Catalunya, poble decadent (1935) advertia de l'arribada d'una població que no era assimilable.1El mateix any, a La inmigracióa Catalunya, va alertar del perill de la desnaturalització de Catalunya per la conjugació de la immigració massiva i la baixa natalitat, que havia de conduir a un "sentit Catalunya sense catalans". Citant repetidament Sentís,23Vandellós va assenyalar els creixents disturbis causats per la immigració, que va atribuir a l'augment de la mendicitat, la venda ambulant, la delinqüència i la competència que la força laboral de la resta d'Espanya exercia sobre els treballadors especialitzats catalans.24Conscient de la necessitat que Catalunya tenia de la immigració, va defensar una política que garantia l'assimilació dels immigrants combinada amb una política eugenèsica,amb la qual va introduir el concepte biològic de raça, per a ell indistingut del concepte d'ètnia, promovent la creació d'una Societat Catalana d'Eugènesia. El manifest fundacional Per la conservació de la raça catalana,del mateix any 1934, va ser signat, entre altres representants del nacionalisme català, per Pompeu Fabra,Francesc Maspons, president del Centre Excursionista de Catalunya, Santiago Pi Suñer i Hermenegild Puig i Sais.25?

La paraula"xarnego",que havia evolucionat del significat purament biològicament barrejat de "chucho","gos sense raça",passant pel significat de "fill de català i estrany", en els anys 60 i 70 va arribar a significar "immigrant d'una regió castellana no catalanoparlant", és a dir, estranger a Catalunya, fins a acabar amb un sentit lingüístic de "qui no parla català", però sense perdre les connotacions pejoratives biològiques i classistes prèvies.

L'autora Montserrat Clua i Fainé, de la Universitat Autònoma de Barcelona, considera que aquests mecanismes d'exclusióes van tornar a utilitzar a Catalunya per fer front a l'onada d'immigració extracomunitària que es va produir a Espanya als anys 90.26?

La seva influència també es pot remuntar en els textos juvenils de Jordi Pujol,

L'home andalús no és un home coherent, és un home anàrquic. És un home destruït, generalment és un home poc fet, un home que ha passat gana durant centenars d'anys i que viu en un estat d'ignorància i misèria cultural, mental i espiritual. És un home desarrelat, incapaç de tenir un sentit de comunitat una mica ampli. Sovint dóna evidència d'una excel·lent fusta humana, però des del principi constitueix la mostra de menys valor social i espiritual a Espanya. Ja ho he dit abans: és un home destruït i anàrquic. Si per la força del nombre arribés a dominar, sense haver superat la seva pròpia perplexitat, destruiria Catalunya. Hi introduiria la seva mentalitat anàrquica i molt pobra, és a dir, la seva falta de mentalitat.

Jordi Pujol, publicat per primera vegada el 1958 i de nou el 1976.27?

En aquell moment, Pujol es va classificar i va defensar la seva posició,27?28tot i que més tard es va disculpar, quan el 2011 el partit Ciutadans va utilitzar el text en un vídeo electoral.29?

Segle XXI

Les formes explícites d'"etnicitat regional", com cita Teun van Dijk,segueixen estant molt esteses. Algunes figures polítiques com Heribert Barrera van entendre que un excés d'immigració podia desequilibrar el sistema autonòmic, en particular el català, i van publicar un llibre amb comentaris xenòfobs i a favor dels arguments del polític austríac Jörg Haider,clarament oposat a la immigració i també al bilingüisme al sud de Caríntia.30Marta Ferrusola va mostrar el mateix estat d'ànim, tot i que va intentar qualificar la seva posició, al·legant que moltes altres estaven d'acord amb ella.30Polítics nacionalistes com Josep Lluís Carod Rovira o l'expresident Jordi Pujol es van distanciar d'aquests postulats.31No obstant això, el mateix Teun van Dijk assenyala en el seu treball que "malgrat aquestes formes explícites d'etnicitat regional" àmpliament difoses, hauria d'assenyalar que els nacionalismes perifèrics a Espanya no són inherentment racistes. Molts nacionalistes de les comunitats autònomes, especialment els de l'esquerra, són antiracistes que estan a favor del multiculturalisme".30?

Veure també

Racialisme a Espanya

Referències

? Saltar a:a b c d e f Martínez Hoyos,Francisco (gener 2014). "El discurs de la hispanofòbia: racisme i xenofòbia en el nacionalisme català". Contribucions(84): 182-192. ISSN 0213-5868. Recuperat el 31 d'octubre de 2015.
? Saltar a:a b c Barraycoa (2011):209-220
? José Luis Ortigosa Martín (2018), La qüestió catalana II: De juny de 1713 a juny de 2018,Vision Libros (ed.), ISBN 8417405615 p. 427.
? Caixa (2009):57
? Caixa (2009):54
? Caja (2009):57-59, citant Turbino, Francisco María (1880). Història del renaixement literari, contemporani, a Catalunya, Illes Balears i València. Madrid: Imprenta y Fundición de M. Tello.
? Caixa (2009):60
? Caixa (2009):61-62
? Saltar a:a b c d e f g Caixa (2009):74-113
? Gener, Coses d'Espanya: hereteries nacionals, el renaixement de Catalunya,Barcelona, 1903, p. 16, edició digitalitzada a la Biblioteca Digital Hispànica, Biblioteca Nacional d'Espanya.
? Gener, Cosas de España,op. cit. p. 178.
? Gener, Coses d'Espanya,op. cit. p. 223
? Gener, Cosas de España,op. cit. p. 229.
? ABC
? La Vanguardia,dimecres 15 de març de 1898.
? Caixa (2009):133-174
? «Ramón y Cajal contra "la superioritat del crani català", El País,30 novembre del 2017.
? Citat a Calvo Calvo, p. 30.
? Calvo Calvo, p. 31 i notes 85 i 87.
? Saltar a:a b Núñez Seixas,Xosé M. (1992). Nacionalismes perifèrics i feixisme. En un memoràndum català a l'Alemanya nazi (1936)". A Tuñon de Lara,Manuel,ed. Historia Contemporánea (7): 311-333. ISSN 1130-2402.
? Laínz (2014):177-178
? Saltar a:a b Caixa (2009):114-132
? Diumenge (2012), p. 17.
? Diumenge (2012), p. 12.
? Diumenge (2012), p. 17-18.
? Clua i Fainé,Montserrat (2011). "Catalans, immigrants i charnegos: "raça", "cultura" i "barreja" en el discurs nacionalista català. Revista de Antropología Social (Madrid: Universidad Complutense de Madrid) 20: 55-75. ISSN 1131-558X.Recuperat el 12 de desembre de 2015.
? Saltar a:a b Sword,Arcadi (3 de novembre de 2012). "Andaluces de Pujol". El món. El món per dins i per fora. Recuperat el 4 de gener de 2016.
? Pujol, Jordi (25 de març de 1977). "Immigració, problema i esperança de Catalunya / 1". El món. El món per dins i per fora. Recuperat el 4 de gener de 2016.
? Pujol, Jordi (1 de novembre de 2012). "Jordi Pujol elogia les arrels a Catalunya dels immigrants andalusos i extremenys". L'avantguarda. Recuperat el 4 de gener de 2016.
? Saltar a:a b c van Dijk, Teun A. (2019). Racisme i discurs a Amèrica Llatina. GEDISA. p. 34. 9788497844505 ISBN. Recuperat el 7 d'octubre de 2020.
? Carod Rovira demana a Barrera que aturi les seves declaracions (català), 10 de març del 2021

Bibliografia

Barraycoa,Javier (2011). Històries ocultes del nacionalisme català (1a edició). Madrid: LibrosLibres. ISBN 978-8492654765.
Caja,Francisco (2009). La raça catalana. Juaristi,Jon (pròleg) (1a edició). Madrid: Reunió. ISBN 978-84-7490-997-5.
Calvo Calvo,Luis (1977). Història de l'antropologia a Catalunya (1a edició). Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas. ISBN 840007677X.
Domingo, Andreu (2012), «Immigració i política demogràfica en l'obra de Josep Antoni Vandellós», Treballs de la Societat Catalana de Geografia, 73, pp. 9-26
Laínz,Jesús (2014). Espanya contra Catalunya: Història d'un frau (1a edició). Madrid: Reunió. 9788490552483 ISBN.

Control de les autoritats

Dades de projectes wikimedia: Q28662494